

'Medium' ja 'media'

'Medium' ja 'media' ovat käsitteitä, joita itseään harvoin tarkastellaan lähemmin sen enempää media- kuin muunkaan tekstintutkimuksen piirissä. Ne ovat osa ilmaa, jota hengitämme, sitä tutkimuksen banaalia arkea, jonka otamme annettuna. Mutta kuten ihmiskunnan historiasta liiankin hyvin tiedämme, mitä itsestään selvemmältä ja hyväksyttymmältä jokin käsite, käsitys tai teoria vaikuttaa, sitä ankarammin sitä tulee tutkistella ja epäillä.

• • •

Mikä on 'medium'? Lähtekäämme liikkeelle tarkastelemalla lyhyesti sanan ja käsitteen kielellistä ja oppihistoriaa. Sana 'medium' on ollut säännöllisessä käytössä englannin kielessä 1500-luvulta lähtien, ja 1600-luvulta se on merkinnyt "väliin tulevaa tai välittävää tahoja tai substanssia" (Williams 1981, 203). 1700-luvulla oli jo vakiintunutta puhua 'mediumista' sanomalehtien yhteydessä – toisin sanoen jo ennen kuin lehdistä alettiin puhua mainostamisen "mediumeina". Kieliopillisesti monikollisen mutta käytännössä yksiköllisen 'median' kehitys 1900-luvun toisella puoliskolla "tapahtui todennäköisesti pääasiassa tässä [kaupallisessa – ML] kontekstissa" (ibid.).

Kuinka käsite kehkeytyi tuntemaamme muotoon? Raymond Williams kirjoittaa *Keywords*-sanastossaan, että kolme merkitystä on sulautunut toisiinsa 'mediumin' käsitteessä. Ensimmäinen näistä on jo mainittu 'medium' väliin tulevana tai välittävänä tahona tai substanssina. Toinen merkityksistä on tietoisien tekninen, kuten puhuttaessa kirjanpainannasta tai äänen tai kuvan tallentamisesta erillisinä 'mediumeina'. Kolmas merkitys liittyy markkinointiin. Siinä sanomalehti tai radio- tai televisiokanava nähdään jonkin muun – kuten mainonnan – mediumiksi. Niinpä 'mediumin' käsitteessä sekoittuu kaikkiaan kolme erilaista merkitysjoukkoa: *medium autonomisena tahona tai substanssina*, *medium teknologiana* ja *medium instrumenttina tai välineenä*.

Tärkeää on myös se, että käytössä ovat sekä yksiköllinen 'medium' että monikollinen 'media' (suomessa nykyään tavattava 'mediat' on itse asiassa monikon monikko!). Yksiköllisessä 'mediumissa' painottuu kunkin mediumin erityisyys. Näin yksikkö ikään kuin korostaa mediumien välisiä *eroja*. Toisaalta kieliopillisesti monikollinen mutta nykyään käytännössä yksiköllisenä käytetty 'media' viittaa tärkeään eri mediumien välisten *yhtäläisyyksien ja vuorovaikutussuhteiden* ulottuvuuteen. Onkin paradoksaalista, että vaikka mediatutkimuksessa käytetään sanastollisella tasolla monikollista 'mediaa' useammin kuin yksiköllistä 'mediumia', tämä yhtäläi-

syyksien ja vuorovaikutuksen painottaminen näyttää jäävän vain sanalliselle tasolle, koska tutkimuksen käytännöissä etusijan saavat erot, eivät yhtäläisyydet. Kun siis tutkijat puhuvat nominaalisella tasolla 'mediasta', he asettavat kuitenkin aktuaalisissa tekemisissään 'mediumin' etusijalle.

'Mediumin' käsitteessä tulevat esitetyiksi eli representoiduiksi tietyt sosiaalisen ja kulttuuriset käytänteet. 'Medium' on kuitenkin varsin merkillinen esitys kyseisistä käytänteistä. Se kuvaa kohdettaan tietyllä tavalla – ei niinkään toimintana tai käytänteenä, vaan autonomisena toimijana, teknologiana tai työkaluna. Jos 'medium' nähdään autonomiseksi toimijaksi, teknologiaksi tai työkaluksi, on aivan liian helppoa unohtaa, että 'mediumin' toimittama *välitys* – englanniksi 'mediation' – on itse asiassa aktiivinen suhde, jota ei voi pelkistää viestien neutraaliksi välittämiseksi, vaan joka sisältää mutkikkaita sosiaalisia suhteita ja sisältöjen muokkaamista.

'Välityksen' käsite ansaitsee tässä yhteydessä hieman lisävalaistusta. On totta, että "kaikki olemisen ja tietoisuuden eri lajien väliset suhteet ovat välttämättä aina välitettyjä", mutta "tämä prosessi ei ole erillinen välijäsenen (agency) – 'medium' – vaan se sisältyy luontojaan välitettyjen lajien ominaisuuksiin", kuten Raymond Williams huomautti *Marxismi, kulttuuri ja kirjallisuus* -teoksessaan (Williams 1988, 116, suomennosta korjattu). Williams lainasi tässä yhteydessä Theodor Adornoa, joka taiteensosiologisissa teeseissään ('Thesen zum Kunstsoziologie') kirjoitti, että "[v]älitys on objektissa itsessään eikä sijaitse objektin ja sen mihin se tuodaan välissä". Niinpä 'välitys' viittaa aktiiviseen prosessiin. Williams kuitenkin piti välityksen käsitettä tästäkin huolimatta ongelmallisena. Hänen mukaansa "'välittymisen' (*Vermittlung*) metaforasta on käytännössä mahdotonta pitää kiinni ilman jonkinlaista ajatusta erillisistä todellisuuden alueista tai asteista, joiden välillä välittävä prosessi [...] tapahtuu" (mts., käännöstä korjattu). Williamsin mukaan on siis vaarallisen helppoa päätyä 'välityksen' käsitteestä kaikkine sen sisältämine dualismeineen ajattelemaan jotakin 'välittävää' substanssia – siis 'mediumia'.

Williams osui kritiikissään johonkin tärkeään. 'Mediumin' aktiivinen ja kontekstuaalinen luonne jätetään totta tosiaan usein huomiotta. Vain kaksi esimerkkiä ottaakseni: *Longman Dictionary of Mass Media and Communication* määrittelee hakusanan 'media' "entiteetiksi tai välineeksi, jonka kautta jokin välitetään tai pannaan toimeen", kun taas *A Dictionary of Communication and Media Studies* määrittää 'mediumin' "fyysisiksi tai teknisiksi keinoiksi, joilla viesti muunnetaan signaaliksi, joka voidaan välittää tietyn kanavan kautta".

Nämä ovat vain eräitä esimerkkejä vallitsevista käsityksistä, joiden mukaan 'me-

dium' ja 'media' ovat enemmän tai vähemmän autonomisia tahoja, välineitä tai keinoja. Kaikkiaan tällaiset näkemykset sisältävät voimakkaita abstrahioivia ja objektivoivia tendenssejä, jotka muistuttavat läheisesti kulttuurissamme vallitsevien kielikäsitteiden vastaavia piirteitä. Vallitsevan läntisen kieliteorian (joka on niin valitseva, ettei sitä usein edes pidetä erityisenä teoriana) mukaan kieli on väline, jota käytetään, kun halutaan välittää kanssaihmisille joitakin ajatuksia, jotka ovat olemassa kielestä riippumatta ja sitten vain ilmaistaan kielen 'mediumissa'. Näin perustava inhimillinen piirre abstrahoidaan ja objektivoidaan. Sanat nähdään "objekteiksi, esineiksi, joihin ihmiset tarttuvat ja järjestävät tietyllä tavalla halutessaan ilmaista jotain, mikä heillä oli jo hallussaan ennen tätä 'mediumissa' tehtyä työtä" (Williams 1988, 178, suomennosta korjattu).

Ennen kuin jatkaa naureskeluaan vallitsevalle arkijärkiselle kielikäsitteelle kannattaa kuitenkin huomata, että mediatutkimuksessa edelleenkin pitkälle valitseva käsitys 'mediumista' ja 'mediasta' on sille vahvasti sukua. Vaikka tutkijat eivät kannattaisikaan Marshall McLuhanin "väline on viesti" -slogania – ja siis ajatusta mediuumeista viestinnän herroina – ajatukset 'mediumista' autonomisena muotona, joka välittää siitä riippumatta olemassa olevia "sisältöjä", elää ja voi hyvin myös tutkijoiden piirissä. Tämä siitä huolimatta, että kyseinen käsitys edustaa formalismin erikoista muotoa, jossa muoto ja sisältö erotetaan toisistaan, minkä jälkeen eri 'mediumit' esineistetään ja niiden ajatellaan olevan olemassa ikään kuin täysin riippumatta paitsi sisällöistä myös sosiaalisista suhteista.

Sisällön ja muodon erottaminen toisistaan saattaa joskus olla analyttisissä tarkoituksissa välttämätöntä ja hyödyllistäkin. On kuitenkin tärkeää muistaa myös, että tämä erottelu on mahdollinen ainoastaan analyttisesti. Kulttuurin käytänteissä emme koskaan kohtaan 'mediumia' tai 'mediaa' sellaisinaan, irrallaan sisällöistään tai sosiaalisten suhteiden verkoista. Niinpä 'mediumin' käsitteellä kuvattu onkin todellisuudessa aina tietoisista inhimillistä käytäntöä tai käytännöllistä tietoisuutta. Ja jos nykyinen "sisällöntuotanto" koskeva jargon kuulostaa paitsi kömpelöltä myös naurettavalta, se liittyy juuri tähän sisällön ja muodon erottamattomuuteen käytännössä.

• • •

Edellä olevalla en tahdo väittää, että kulttuurissamme ylipäätään tai akateemisessa maailmassa erityisesti olisi vain esineistäviä ja abstrahioivia käsityksiä 'mediumista' ja 'mediasta'. Yksi hyödyllinen vaihtoehto edellä luonnostelluille käsityksille on nähdä 'medium' ja 'media' aina tietyssä kulttuurissa (kontekstissa) sijaitseväksi välittäväksi toiminnaksi. Kuten Johan Fornäs (2000, 55) kirjoittaa:

Kaikki kulttuuri ja viestintä ovat itse asiassa aina jo kaksinkertaisesti välitettyjä. Ensinnäkin niitä välittävät ne materiaaliset ruumiillistumat, tekstit tai artefaktit, jotka vaikuttavat ruumiillisiin aisteihimme. Toiseksi niitä välittävät ne sosiaalisesti järjestetyt ja historiallisesti kehittyneet symboliset järjestelmät, joihin tulkin-tayhteisöt kirjoittautuvat tuottaessaan merkityksiä genrejen ja ilmausten pohjalta.

Niinpä kaikki välittävät käytänteet ovat Fornäsin mukaan aina kahtalaisia: ne ovat sekä materiaalista että symbolista (ja niin muodoin myös sosiaalista) toimintaa. Ja niinpä myös kaikessa tähän toimintaan kohdistuvassa käsitteellistämässä on kyettävä tarttumaan samanaikaisesti kumpaankin näistä puolista. Esineistäviin ja abstrahioiviin 'mediumia' ja 'mediaa' koskeviin näkemyksiin verrattuna tämä on hyödyllinen muistutus.

Toisin sanoen: Kaikki kulttuuriset tuotannon käytänteet luolamaalauksista hypermediaan sisältävät tietoisuutta, joka liittyy tuotannon fyysisiin ja materiaalsiin

puoliin. Kyseisiä käytänteitä ei kuitenkaan voi pelkistää formaaliseen materiaali-suuteensa ('mediumiinsa'). Ne koostuvat aina tietyistä sosiaalisista suhteista ja aineellisen tuotannon muodosta, jotka liittyvät erityisillä ja vaihtelevilla tavoilla toisiinsa eivätkä aina muodosta kovinkaan yksinkertaista tai eheää kokonaisuutta. (Ks. myös Williams 1988, 182-183).

Niinpä 'mediumit' koostuvat joukosta suhteita, jotka ovat välttämättä epävakaita ja muutosalttiita. Ja kun kyse on suhdejoukosta, 'mediumeiksi' kutsutut eivät koskaan ole autonomisia, vaan aina heteronomisia. Ne eivät ole ikään kuin itsensä varassa, vaan riippuvaisia paitsi muista 'mediumeista' myös erinäisistä sosiaalisista ja kulttuurisista suhteista. (Tästä todistaa jo sekin, että kaikki mediumit ovat itse asiassa multimodaalisia. Esimerkiksi puhuttu kieli ei ole vain verbaalista, vaan myös visuaalista, mistä ks. Lehtonen 1999.)

Niinpä 'mediumin' käsite on aina abstraktio, joka kattaa vain eräitä puolia siitä, mistä inhimillisessä viestinnässä on kyse. Yksikään medium ei ole pelkkä väline, joka läpi merkitykset yksinkertaisesti virtaisivat. Mediumin nimellä kuvattu on pikemminkin sosiaalisesti jaettu ja vastavuoroisia käytänteitä, jotka ovat aina jo osa aktiivisia suhteita ja itsekin myös suhteita. Inhimillisten merkityksellistämiskäytänteiden tutkimuksessa ei tulisi lähteä liikkeelle merkitsevistä yhteyksistään irrotetuista (siis abstrahoiduista) mediumeista, vaan laajemmasta kokonaisuudesta: signifikaatiosta materiaalisena ja sosiaalisena prosessina. Jos näet 'medium' otetaan tarkastelun lähtökohdaksi, moni tämän prosessin keskeisistä puolista suljetaan jo kättelyssä tutkimuksen ulkopuolelle.

• • •

'Mediumin' ja 'median' uudelleenarviointi on erityisen ajankohtaista myöhäismodernin kulttuurin oloissa, joita luonnehtivat kasvava kulttuurinen hybridisyys, multimodaalisuus, intertekstuaalisuus ja intermediaalisuus. Multimodaalisuuden jatkuva kasvu on luonteenomaista modernille ja erityisesti elämällemme myöhäismodernille ajalle. Käytössämme ovat samaan aikaan kaikki ihmiskunnan historian mittaan kehkeytyneet representaation keinot puheesta aina digitaaliseen mediaan.

Multimodaalisuus ja mediumien rajojen ylitykset ja rikkomiset eivät ole luonteenomaisia vain myöhäismodernille populaarikulttuurille, vaan myös nykyiselle korkeakulttuurille. Erityisesti korkeakulttuurin piirissä esiintyy tietyssä määrin mediumpurismia (usein vastareaktionä erilaisille hybridisaatioille), mutta yleisesti ottaen erilaisen kulttuuriset rajanylitykset ('cross-overs') käyvät kaiken aikaa yleisemmiksi. Tässä mielessä voimme ajatella elävämme "groteskissa" kulttuurissa, jossa totuttuja rajoja rikotaan kaiken aikaa monin eri tavoin. Mediarajojen yleistä ylittäminen liittyy myös tähän yleiseen rajojen rikkomiseen.

Tässä kohtaamme kuitenkin jälleen askarruttavan pulman. Median hybridisoituminen ei ole johtanut akateemisessa maailmassa perinteisten oppialojen väliseen hybridisoitumiseen, rajanylityksiin tai konvergensseihin. Pikemminkin seurauksena on ollut joukko uusia hajoamisia. Kerta toisensa jälkeen on uuden mediumin syntyä seurannut lyhyemmällä tai pidemmällä viiveellä vastaavan tutkimusalueen ja viimein myös oppialan muotoutuminen. Sen jälkeen, kun kirjallisuuden ja viestinnän tutkimuksen alueet saivat vallattua jalansijan yliopistoista 1900-luvun ensi puoliskolla, ovat akatemiaan tiensä raivanneet vaihtelevalla menestyksellä myös elokuvatutkimus, televisiotutkimus ja viime vuosina myös digitaalisen kulttuurin tutkimus eri muodoissaan.

Myöhäismodernin kulttuurin muutokset kuitenkin asettavat nämä usein itses-

täänselvyyksinä pidetyt oppialajaot kyseenalaisiksi. Yksi tällainen muutosten ryhmä ovat modernien sfäärien suhteissa tapahtuvat muutokset. Jos 'yhteiskunta' ja 'kulttuuri', 'talous' ja 'kulttuuri' tai 'politiikka' ja 'kulttuuri' tunkeutuvat yhä syvemmälle toinen toisiinsa (mistä ks. esim. Hall 1997), jako 'faktoja' tutkiviin yhteiskuntatieteisiin ja 'fiktioita' tutkiviin humanistisiin tieteisiin ei voi enää olla osuva. Mutta muutoksia tapahtuu myös myöhäismodernin julkisen sfäärin eri sektorien suhteissa. Kuten olen toisaalla esittänyt (Lehtonen 1999), myöhäismoderni kulttuuri on kasvavasti intermediaalista kulttuuria, jota luonnehtivat hybridisoituminen ja perinteisten median muotojen väliset rajanylitykset.

Oppialoja on tietysti mahdollista pitää yksinkertaisesti välttämättöminä keinoina, joiden avulla yliopistot järjestävät ja luokittelevat todellisuutta, keinona tuottaa kontrolloitua moninaisuutta, jolla sosiokulttuurisesta todellisuudesta saadaan otetta. Tällainen ajatus olisi kuitenkin naiivi sivuuttaessaan sen, että oppialat ovat historiallisesti ja diskursiivisesti muotoutuneita ja että niillä on kiinteä yhteytensä siihen kulttuuriin ja niihin ajatusmuotoihin, joita ne pyrkivät kuvaamaan.

Tässä yhteydessä on tärkeää havaita, että enemmän tai vähemmän formalistisilla ja esineistävillä käsityksillä 'mediumista' and 'mediasta' on ollut suuri vaikutus modernin oppialajaon kehitykseen. Eikö nimenomaan eri mediumien väliset erot eivätkä yhtäläisyydet ole asetettu etusijalle akateemisessa maailmassa? Eikö meillä olekin erityiset oppialansa kaikille keskeisille ja myös joillekin vähemmän keskeisille ilmaisukeinoille – tutkivathan folkloristiikka oraalista kulttuuria, kirjallisuudentutkimus ja viestinnän tutkimus kirjoitettuja ja painettuja tekstejä, taidehistoria liikkumattomia visuaalisia muotoja, elokuva- ja televisiotutkimus liikkuvia audiovisuaalisia muotoja, musiikkitiede muita auditiivisia muotoja kuin puhetta ja niin edelleen?

'Medium' ja 'media' eivät tietenkään ole ainoita moderneja oppialoja jäsentäviä periaatteita. Kuten jos sanottu, myös eräät muut jaot ovat jättäneet jälkensä oppialajärjestelmään. Moderniteettiin sisältyy tunnetusti yhteiskunnan kasvava universaali erilaistuminen, "joka tapahtuu valtion, markkinoiden ja elämämaailman välillä, sellaisten sfäärien kuin taiteen, tieteen, uskonnon ja politiikan välillä samoin kuin sellaisten inhimillisen toiminnan ja sosiaalisen vuorovaikutuksen tyyppien kuin työn ja vapaa-ajan, järjen ja tunteen tai tuotannon ja uusintamisen välillä" (Fornäs 1998, 46). Moderni oppialajako on mahdollista nähdä tämän universaalien erilaistumisen seuraukseksi ja osoitukseksi. Näin oppialajakoihin ovat painaneet jälkensä myös käsitykset eriytyvistä sosiokulttuurisista sfäreistä, jotka puolestaan ovat olleet vuorovaikutuksessa mediumjakojen kanssa. 'Faktuaalisia' mediuumeja tutkivat oppialat – viestinnän tutkimus – ovat osa yhteiskuntatieteitä, kun taas 'fiktiivisiä' mediuumeja tutkivat oppialat – esimerkiksi kirjallisuudentutkimus tai elokuvatutkimus – on perinteisesti luettu humanistisiin tieteisiin. Lisäksi on myös joukko televisiotutkimuksen tapaisia rajatapauksia, joissa on faktaa ja fiktiota painottavat yhteiskuntatieteelliset ja humanistiset perinteensä.

Voidaan tietysti kysyä myös eikö mediuumeita tutkivien oppialojen välinen työnjako yksinkertaisesti heijasta kulttuurin multimodaalisuutta. Multimodaalisuudella tarkoitan tässä sitä, että "yhteiskunnilla on käytössään joukko erilaisia representaation tapoja" (Kress ja van Leeuwen 1996, 39). On tietenkin totta, että esimerkiksi puhuminen, kirjoittaminen, näytteleminen tai musiikki-instrumenttien soittaminen ovat erilaisia toimia ja edellyttävät erilaisten välittävien materiaalien samoin kuin taitojen käyttämistä. Tästä huolimatta tahtoisin kuitenkin kysyä: Miksi oppialajaossa on syytä painottaa mediumien välisiä eroja – sen sijaan, että kiinnitettäisiin huomiota mediumien yhtäläisyyksiin ja vuorovaikutukseen? Jos kunkin mediumin identiteetti koostuu sekä eroista että yhtäläisyyksistä muihin me-

diumeihin nähden, niin miksi lähteä liikkeelle eroista (ja itse asiassa institutionaalisesti absolutisoida ne)?

• • •

Jos oppialajärjestelmä myös tulevaisuudessa perustuu eri mediumien välisille eroille, on suuri vaara, että kulttuuristen tekstien tutkimuksessa jäädään sokeaksi kahdelle tuiki tärkeälle seikalle: *Ensinnäkin* sille, että yksikään kulttuuri ei koskaan perustu vain yhdelle esittämisen tavalle, ja *toiseksi* sille, että kukin näistä tavoista on aina moninaisissa suhteissa toisiin tapoihin ja että nämä suhteet jättävät leimansa kuhunkin tapaan sekä 'sisällön' että 'muodon' kohdalla.

Niinpä päätän ajatukseen, josta tekee mielestäni erityisen ajankohtaisen nimenomaan sen täydellinen utooppisuus akateemiseen arkeen nähden: Mediumien sijaan tutkimuksen ja oppialojen jäsentymisen lähtökohdaksi tulisi ottaa jo mainittu *signifikaatio materiaalisena ja sosiaalisena prosessina*. Tämä johtaisi nykyisen oppialajaon täydelliseen uudelleenarvioimiseen, mikä sisältäisi sekä konvergoitumisia ja fuusioita että myös uusien rajojen syntymisiä. Että ajatus ei ehkä sittenkään ole täysin utooppinen, käy ilmi siitä, että tällaisella toiminnalla on jo nimi: kulttuurintutkimus.

Kirjallisuus

- Appadurai, Arjun (1996)
Diversity and Disciplinarity as Cultural Artifacts. Teoksessa Cary Nelson and Dilip Parameshwar Gaonkar (ed.) *Disciplinarity and Dissent in Cultural Studies*. New York: Routledge.
- Connors, Tracy Daniel (1982)
Longman Dictionary of Mass Media and Communication. New York: Longman.
- Fornäs, Johan (1998)
Kulttuuriteoria. Myöhäismodernin ulottuvuuksia. Suomentaneet Mikko Lehtonen & al. Tampere: Vastapaino.
- Fornäs, Johan (2000)
The crucial in between: the centrality of mediation in cultural studies. Teoksessa *European Journal of Cultural Studies*, vol. 3. Nr 1.
- Häll, Stuart (1997)
The Centrality of Culture: Notes on the Cultural Revolutions of Our Time. Teoksessa Kenneth Thompson (ed.) *Media and Cultural Regulation*. London: Sage.
- Lehtonen, Mikko (1998)
Tutkainta vastaan. Kulttuurin- ja kirjallisuudentutkimuksen dialogeja. Helsinki: SKS.
- Lehtonen, Mikko (1999)
Ei kenenkään maalla. Teesejä intertmediaalisuudesta. *Tiedotustutkimus* 2/1999.
- Williams, Raymond (1988)
Marxismi, kulttuuri ja kirjallisuus. Suomentanut Mikko Lehtonen. Tampere: Vastapaino.
- Williams, Raymond (1981)
Keywords. A vocabulary of culture and society. London: Fontana Paperbacks.